

Małgorzata Rogowska

Endogeniczne determinanty rozwoju lokalnego

Ekonomiczne Problemy Usług nr 61, 353-361

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MAŁGORZATA ROGOWSKA

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

ENDOGENICZNE DETERMINANTY ROZWOJU LOKALNEGO

Wprowadzenie

Każdy proces przebiegający w określonej przestrzeni społeczno-ekonomicznej uwarunkowany jest przez szereg czynników czy też determinant, które mogą oddziaływać na ten obszar w różnym stopniu i z różną siłą. We współczesnym procesie gospodarowania, określanym często mianem gospodarki opartej na wiedzy, gospodarki sieciowej, gospodarki usługowej czy gospodarki informacyjnej (w zależności od tego, który czynnik zostaje uwypuklony), określenie czynników rozwoju staje się niezmiernie istotne, szczególnie w skali lokalnej, bowiem w niej zachodzą wszystkie procesy realne, związane z wytwarzaniem dóbr czy zaspokajaniem potrzeb. Skala lokalna jest odbiorcą podstawowych procesów zachodzących także w większych skalach przestrzennych, w tym w skali globalnej. Celem artykułu jest identyfikacja podstawowych grup determinant warunkujących rozwój lokalny, ze zwróceniem szczególnej uwagi na uwarunkowania endogeniczne.

1. Rozwój lokalny

Wzrost zainteresowań rozwojem dokonującym się w skali lokalnej przypadł na drugą połowę XX wieku (lata 60.), kiedy to na kontynencie europejskim

miała miejsce krytyka istniejącego wówczas modelu rozwoju (fordyzm). Narastała chęć obywateli do walki o ochronę środowiska, wartości lokalne, a także o zachowanie odrębności i różnorodności wspólnot lokalnych¹, co w efekcie doprowadziło do „renesansu lokalności”, rozumianego bardzo szeroko, bo w aspekcie administracyjnym, gospodarczym, społecznym. Przyczyny takiego stanu rzeczy wyniknęły z kilku względów, m.in. z krytycznego nastawienia większości społeczeństw, głównie krajów rozwiniętych, do państwa opiekuńczego, bazującego na centralizmie i interwencjonizmie. Skutkiem tego było narastanie dysproporcji rozwojowych w mniejszej skali i coraz większej chęci mieszkańców do samostanowienia o własnym losie. Przejawem odrodzenia się lokalności było podejmowanie w różnych krajach Europy Zachodniej reform decentralizacyjnych, zmierzających do nadania większych uprawnień układom lokalnym. Znamienne jest, że ujawniły się one jednocześnie pod rządami różnych ugrupowań politycznych². M. Herbst zwraca uwagę, że sam proces decentralizacji był postrzegany jako korzystny przez członków lokalnych społeczności, ale również przez przedstawicieli władzy centralnej, którzy widzieli w nim przerzucenie odpowiedzialności za niepowodzenie realizowanego dotychczasowego modelu wzrostu gospodarczego³.

Jak wskazuje S.L. Bagdziński, ożywienie zainteresowania problematyką lokalną w Polsce wynikało z kilku kwestii, a mianowicie⁴:

- ze wzrostu konfliktów w gospodarowaniu przestrzenią;
- poszukiwania nowych źródeł wspomagania rozwoju społeczno-gospodarczego;
- wykorzystania cech lokalności w procesach innowacji i rozwoju ekonomicznego;

¹ I. Pietrzyk, *Teoretyczne podstawy rozwoju lokalnego*, w: R. Broszkiewicz (red.), *Związki polityki gospodarczej z polityką regionalną*, „Prace Naukowe AE” 1997, nr 768, Wrocław 1997, s. 87.

² M. Herbst, *Koniunktura gospodarcza metropolii*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2003, s. 113.

³ Ibidem, s. 114.

⁴ Cyt. za: W. Maik, *Problematyka lokalna w okresie przełomu postmodernistycznego i transformacji społeczno-ekonomicznej. Przegląd nowych ujęć kwestii lokalnej w teorii i praktyce społeczno-gospodarczej państw zachodnich*, w: S.L. Bagdziński, W. Maik, A. Potoczek (red.), *Polityka rozwoju regionalnego i lokalnego w okresie transformacji systemowej*, Wydawnictwo UMK, Toruń 1995, s. 111.

- znaczenia rozwoju lokalnego dla procesu transformacji systemowej w Polsce.

Na gruncie teorii ekonomii można również wskazać zmianę i pojawienie się grupy endogenicznych teorii wzrostu gospodarczego, jako przeciwwagi do teorii egzogenicznych, które wzrostu gospodarczego upatrywały w czynnikach zewnętrznych względem danej jednostki przestrzennej.

2. Determinanty rozwoju lokalnego

Można przyjąć, że czynniki rozwoju kształtują procesy rozwojowe w danych warunkach, umożliwiając tym samym harmonijny i długofalowy rozwój gospodarki w różnej skali⁵. B. Winiarski podkreśla, że czynniki rozwoju są ściśle skorelowane z ogólnymi warunkami rozwoju, jednak nie można uznać ich za pojęcia tożsame. Przez warunki rozwoju rozumie się bowiem ogół możliwości mających wpływ na dynamikę i kierunki rozwoju społeczno-gospodarczego, które nie muszą znaleźć zastosowania w praktyce. Dopiero nadanie siły sprawczej tym możliwościom rozwoju przekształca je w czynniki rozwoju. Innymi słowy, o czynnikach rozwoju poszczególnych obszarów decydują przede wszystkim stopień oraz skala wykorzystania występujących tam warunków rozwoju⁶. Dlatego większą szansę na rozwój i wygranie konkurencji mają dziś te jednostki, które potrafią zdiagnozować i wzmacniać swój endogeniczny potencjał (czasem o charakterze unikatowym, specyficznym).

W literaturze przedmiotu stosuje się różne klasyfikacje uwarunkowań. W świetle intensyfikacji przeobrażeń charakteryzujących współczesną gospodarkę należy zwrócić szczególną uwagę na wyróżnienie uwarunkowań nowoczesnych i tradycyjnych jako pochodnej uwarunkowań ekonomicznych. Nowoczesne wynikają z przekształceń w przestrzeni społeczno-ekonomicznej, których źródeł upatruje się w gospodarce opartej na wiedzy, a związane są z zastosowaniem najnowszych osiągnięć nauki. Wymienia się tutaj m.in. kapitał ludzki, wiedzę, umiejętność jej praktycznego zastosowania, zdolność do adaptacji, kreatywność itp., przy czym we wszystkich tych czynnikach

⁵ J. Lewczuk, *Czynniki i bariery rozwoju regionalnego*, w: L. Kupiec (red.), *Gospodarka przestrzenna*, t. IV, *Polityka regionalna*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2000, s. 88.

⁶ B. Winiarski, *Polityka regionalna*, PWE, Warszawa 1976, s. 225.

jednym z podstawowych elementów jest innowacja. Tradycyjne uwarunkowania znajdują swoje źródło w XIX-wiecznej ekonomii klasycznej i zwracają uwagę na zasoby ludzkie (pracę), kapitał i zasoby naturalne (ziemię).

Można również wyróżnić uwarunkowania wewnętrzne (endogeniczne) i zewnętrzne (egzogeniczne). Uwarunkowania zewnętrzne mają charakter makroekonomiczny (w świetle zachodzących zjawisk gospodarczo-społecznych wręcz globalny) i są wypadkową decyzji i rozwiązań przyjętych na zewnątrz układu lokalnego, np. w skali regionalnej, w ramach kraju czy organizacji międzynarodowej (UE). Można stwierdzić, że stanowią one uwarunkowania twarde, czyli takie, na które dana jednostka lokalna nie ma wpływu, ale których nieuwzględnienie w planach w znacznym stopniu ogranicza skuteczność dalszego działania. Zakres ich jest dość szeroki i wynika z przyjętych rozwiązań ustrojowych, kulturowych, prawnych, instytucjonalnych oraz jest wypadkową realizowanych założeń polityki gospodarczej państwa czy organizacji międzynarodowych⁷. A. Potoczek za najbardziej doniosłe w tej grupie uwarunkowań uważa warunki, w jakich układ lokalny funkcjonuje, a także zakres działania wyznaczony przez układy wyższego rzędu, takie jak układ regionalny, krajowy, globalny. Szczęólnego znaczenia nabiera tu urzeczywistnienie idei samorządu terytorialnego i wyposażenie władz lokalnych w odpowiedni zakres kompetencji⁸. Z kolei uwarunkowania wewnętrzne tkwią w samym układzie lokalnym i wynikają niejako ze zlokalizowanych na danym obszarze zasobów, potencjału gospodarczego i korzystnych warunków środowiskowo-przestrzennych. Jak podkreśla S. Korenik, są to wszelkie elementy mające znaczenie dla gospodarki danego obszaru, często o charakterze specyficznym, unikatowym, odpowiadającym tylko danemu układowi lokalnemu⁹.

Jeszcze inne ujęcia wyróżniają czynniki o charakterze materialnym i nie-materialnym, ilościowym i jakościowym, czy też czynniki twarde i miękkie.

⁷ N. Derlukiewicz, M. Rogowska, *Uwarunkowania innowacyjne jako jeden z elementów strategii innowacji jednostki przestrzennej*, w: *Miejsce innowacji we współczesnych koncepcjach rozwoju regionalnego. Teoria i praktyka*, Dolnośląskie Centrum Studiów Regionalnych, Prace Naukowe nr 7/2007, Wrocław 2007, s. 47.

⁸ A. Potoczek, *Programowanie rozwoju lokalnego i regionalnego jako zadanie samorządu terytorialnego*, w: A. Potoczek (red.), *Stymulowanie rozwoju lokalnego – perspektywa społeczna i organizacyjna*, Regionalny Ośrodek Studiów i Środowiska Kulturalnego w Toruniu, Toruń 2001, s. 9.

⁹ S. Korenik, *Rozwój regionu ekonomicznego na przykładzie Dolnego Śląska*, Wydawnictwo AE we Wrocławiu, Wrocław 1999, s. 38.

Poniższa tabela przedstawia klasyfikację czynników rozwoju lokalnego w układzie ogólnym. Przyjęto w nim, że czynniki wewnętrzne i zewnętrzne mogą oddziaływać z różną siłą i w różnym charakterze, tzn. mogą to być czynniki ekonomiczne, społeczne, przestrzenne, a także polityczne i ekologiczne (choć te ostatnie stanowią raczej uwarunkowanie wewnętrzne danej jednostki przestrzennej). S.L. Bagdziński prezentuje nieco odmienny podział na czynniki polityczno-ustrojowe, społeczne oraz ekonomiczno-środowiskowo-przestrzenne¹⁰. Podkreśla on przy tym, że między uwarunkowaniami zewnętrznymi i wewnętrznymi istnieje szereg sprzężeń zwrotnych, różny w zależności od obszaru, którego dotyczy. Szczególnie jest to widoczne w warunkach postępującej globalizacji i integracji, gdzie układy lokalne stają się coraz bardziej otwarte, a przez to coraz bardziej zależne (poprzez sieć istniejących powiązań) od otoczenia zewnętrznego, a także narażone na wszelkie niekorzystne efekty tych procesów.

Tabela 1

Podstawowa klasyfikacja czynników rozwoju lokalnego

zewnętrzne – wewnętrzne	ekonomiczne	tradycyjne	zasoby pracy, zasoby naturalne, majątek trwały
		nowoczesne	zasoby ludzkie, nauka, technika, nowoczesne style zarządzania, innowacyjność, rynek wewnętrzny, kapitał ludzki, kapitał społeczny
	społeczne	struktura demograficzna (struktura wiekowa i zawodowa ludności, przyrost naturalny, migracje), oświata i wychowanie, ochrona zdrowia, system ubezpieczeń społecznych, upowszechnianie kultury, rozwój turystyki, sportu, wartości kulturowe, tradycje, wykształcenie	
	przestrzenne	czynniki lokalizacji, czynniki koncentracji, współpraca transgraniczna	
	ekologiczne	zachowanie i utrwalanie równowagi ekologicznej, racjonalne gospodarowanie zasobami środowiska naturalnego	
	polityczno-ustrojowe	charakter władzy, zakres i kompetencje władzy, sposób sprawowania władzy, jej akceptacji przez społeczeństwo, obowiązujące uregulowania prawne i stosunki międzynarodowe	
	techniczne	odpowiednie wyposażenie infrastrukturalne, zaplecze techniczno-badawcze, przemysł wysokiej technologii, innowacyjność procesowa i produktowa	
	lokalne	rozwój samorządności, unikatowe walory obszaru, rozwój inicjatyw i form społecznej działalności	

Źródło: opracowanie własne na podstawie S. Korenik, *Rozwój regionu ekonomicznego na przykładzie Dolnego Śląska*, Wydawnictwo AE we Wrocławiu, Wrocław 1999, s. 37–39; K. Secomski, *Elementy polityki ekonomicznej*, PWE, Warszawa 1970, s. 46–99.

¹⁰ S.L. Bagdziński, *Lokalna polityka gospodarcza*, Wydawnictwo UMK, Toruń 1994, cyt. za: A. Potoczek, op.cit., s. 8.

Spośród przedstawionej powyżej grupy czynników bez wątpienia największe znaczenie należy przypisać czynnikowi ludzkiemu, który przez dość długi czas był niedoceniany i traktowany drugoplanowo względem czynników ekonomicznych. Stanowi on bowiem podstawowy element inicjowania, organizowania, realizacji i przyspieszania procesów rozwoju społeczno-ekonomicznego w każdej skali. Istotne są również specyficzne, unikatowe wartości wykształcone przez określoną społeczność, a także tzw. nowy kapitał, określany mianem kapitału społecznego. Owy kapitał charakteryzuje się tym, że nie należy do danej jednostki, lecz do społeczności, a jego wartość nie jest sumą zasobów posiadaną przez jednostki, lecz bazuje na różnorodności i jakości powiązań między członkami danej społeczności. Za R. Putnamem, pod pojęciem tym rozumieć należy „takie cechy organizacji społeczeństwa, jak zaufanie, normy i sieci, które mogą zwiększyć sprawność społeczeństwa, ułatwiając skoordynowane działania”¹¹, a tym samym przyczyniać się do przyspieszania procesów rozwoju społeczno-gospodarczego. Na gruncie ekonomii odnaleźć można szerokie dyskusje nt. zasadności i możliwości ukierunkowania polityki wspierającej rozwój (w skali lokalnej bądź regionalnej) na wzmacnianie i oddziaływanie na siłę kapitału społecznego (szczególnie w środowisku przedsiębiorczości). Proces „koopetycji”, czyli synergicznego konkurowania i współpracy, rozwoju sieci współpracy, klastrów, postrzegany jest we współczesnych warunkach gospodarowania jako jeden z istotniejszych czynników wspierających rozwój w skali lokalnej¹². Praktyka gospodarcza pokazuje, że mimo korzystnych uwarunkowań czy istnienia tzw. klimatu rozwoju, bardzo często nie udaje się wywołać pożądanych impulsów, gdyż brakuje współdziałania podmiotów i umiejętności konkurowania na zewnątrz (a nie wewnątrz) konkretnego układu lokalnego. Szczególnie widoczne jest to w polskiej rzeczywistości gospodarczej, gdzie praktyki skutecznej współpracy w skali lokalnej o wyraźnie wykształconym profilu działalności (terytorialnych systemów produkcji) należą wciąż do rzadkości.

Przedstawiona powyżej klasyfikacja nie jest wyczerpująca i ostateczna. Można bowiem dodatkowo wskazać takie czynniki, które mają oddziaływanie bezpośrednie lub pośrednie na dany układ lokalny oraz takie, które mają

¹¹ R. Putnam, *Demokracja w działaniu*, Znak, Kraków 1995, s. 258.

¹² M. Baron, *Kapitał społeczny jako źródło siły lokalnych i regionalnych środowisk przedsiębiorczości*, w: A. Klasik (red.), *Przedsiębiorcze i konkurencyjne regiony w perspektywie spójności przestrzeni europejskiej*, Wydawnictwo AE w Katowicach, Katowice 2006, s. 333–334.

zastosowanie powszechne (ogólne), a także wyróżnić te o charakterze bardzo unikatowym, przypisane w zasadzie do konkretnej jednostki przestrzennej, wynikające z jej specyfiki.

Za J. Parykiem¹³, wśród czynników rozwoju lokalnego o charakterze ogólnym, powszechnie występującym, można wskazać:

- potrzeby społeczności lokalnych,
- zasoby i walory środowiska przyrodniczego,
- zasoby pracy,
- zainwestowanie infrastrukturalne,
- istniejący potencjał gospodarczy,
- rynek lokalny i rynki zewnętrzne,
- poziom nauki, techniki i kultury,
- nowoczesne technologie wytwarzania,
- teren i korzyści miejsca,
- stosunki międzynarodowe i współpracę bilateralną.

Podsumowanie

W ciągu kilkudziesięciu ostatnich lat nastąpiła ewolucja poglądów w zakresie określania determinant rozwoju. Wynika to ze zmiany warunków gospodarowania, bowiem w gospodarce centralnie planowanej decyzje o rozwoju pochodziły z zewnątrz, głównie w postaci różnego rodzaju inwestycji centralnych, które niejednokrotnie zmieniały strukturę gospodarczą regionu. Obecnie, pomimo postępujących procesów globalizacji, które „odciskają piętno” na układach lokalnych, coraz większe znaczenie przypisywane jest czynnikom wewnętrznym (endogenicznym), powstałym i rozwijającym się w danym układzie lokalnym i bazującym na jego zasobach. Szczególna rola przypada tutaj sile lokalnej przedsiębiorczości (głównie małym i średnim przedsiębiorstwom), a dokładniej możliwości wykształcenia i utrzymania przewag konkurencyjnych przez ten sektor.

W procesie rozwoju lokalnego ważna rola przypada samorządowi terytorialnemu, który ma zasadniczy wpływ na kształtowanie korzystnych bądź niekorzystnych uwarunkowań rozwoju. Spośród wymienianej powyżej grupy

¹³ Zob. szerzej: J. Parysek, *Podstawy gospodarki lokalnej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2001, s. 73–122.

czynników endogenicznych podmiot ten właściwie nie może wpłynąć tylko na lokalizację (warunki naturalne) danej jednostki przestrzennej. W pozostałych przypadkach możemy mówić o bezpośrednim lub pośrednim, mniejszym lub większym jego wpływie. Stąd też, obserwując procesy i zjawiska zachodzące w układach lokalnych, coraz częściej można zauważyć sytuacje, w których ogromną rolę w kierunku uruchomienia lokalnego wzrostu gospodarczego odegrali liderzy lokalni, a działania wójta, burmistrza przyczyniły się do pojawienia się inwestorów, a następnie wywołały proces kumulatywnego rozwoju lokalnego¹⁴. Niejednokrotnie w gestii władzy lokalnej, lub mówiąc szerzej, grupy lokalnych aktorów, leży odpowiednie rozpoznanie uwarunkowań rozwoju oraz zidentyfikowanie i uruchomienie tych czynników (wewnętrznych), które mogą przyczynić się do rozwoju lokalnego. Praktyka pokazuje jednak, że większość przedstawicieli jst dokonuje oceny uwarunkowań w sposób schematyczny i uproszczony, co widoczne jest przede wszystkim w tworzonych strategiach rozwoju poszczególnych jednostek przestrzennych.

Literatura

- Bagdziński S.L., *Lokalna polityka gospodarcza*, Wydawnictwo UMK, Toruń 1994.
- Baron M., *Kapitał społeczny jako źródło siły lokalnych i regionalnych środowisk przedsiębiorczości*, w: A. Klasik (red.), *Przedsiębiorcze i konkurencyjne regiony w perspektywie spójności przestrzeni europejskiej*, Wydawnictwo AE w Katowicach, Katowice 2006.
- Derlukiewicz N., Rogowska M., *Uwarunkowania innowacyjne jako jeden z elementów strategii innowacji jednostki przestrzennej*, w: *Miejsce innowacji we współczesnych koncepcjach rozwoju regionalnego. Teoria i praktyka*, Dolnośląskie Centrum Studiów Regionalnych, Prace Naukowe nr 7/2007.
- Domański B., *Czynniki społeczne w lokalnym rozwoju gospodarczym we współczesnej Polsce*, w: I. Sagan, M. Rzepczyński (red.), *Wybrane problemy badawcze geografii społecznej w Polsce*, Wydawnictwo Katedry Geografii Ekonomicznej Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2001.
- Herbst M., *Koniunktura gospodarcza metropolii*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2003.

¹⁴ B. Domański, *Czynniki społeczne w lokalnym rozwoju gospodarczym we współczesnej Polsce*, w: I. Sagan, M. Rzepczyński (red.), *Wybrane problemy badawcze geografii społecznej w Polsce*, Wydawnictwo Katedry Geografii Ekonomicznej Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2001, s. 128.

- Korenik S., *Rozwój regionu ekonomicznego na przykładzie Dolnego Śląska*, Wydawnictwo AE we Wrocławiu, Wrocław 1999.
- Lewczuk J., *Czynniki i bariery rozwoju regionalnego*, w: L. Kupiec (red.), *Gospodarka przestrzenna*, t. IV, *Polityka regionalna*, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2000.
- Maik W., *Problematyka lokalna w okresie przełomu postmodernistycznego i transformacji społeczno-ekonomicznej. Przegląd nowych ujęć kwestii lokalnej w teorii i praktyce społeczno-gospodarczej państw zachodnich*, w: S.L. Bagdziński, W. Maik, A. Potoczek (red.), *Polityka rozwoju regionalnego i lokalnego w okresie transformacji systemowej*, Wydawnictwo UMK, Toruń 1995.
- Parysek J., *Podstawy gospodarki lokalnej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2001.
- Pietrzyk I., *Teoretyczne podstawy rozwoju lokalnego*, w: R. Broszkiewicz (red.), *Związki polityki gospodarczej z polityką regionalną*, „Prace Naukowe AE” 1997, nr 768, Wrocław 1997.
- Potoczek A., *Programowanie rozwoju lokalnego i regionalnego jako zadanie samorządu terytorialnego*, w: A. Potoczek (red.), *Stymulowanie rozwoju lokalnego – perspektywa społeczna i organizacyjna*, Regionalny Ośrodek Studiów i Środowiska Kulturalnego w Toruniu, Toruń 2001.
- Putnam R., *Demokracja w działaniu*, Znak, Kraków 1995.
- Winiarski B., *Polityka regionalna*, PWE, Warszawa 1976.

ENDOGENIC DETERMINANTS OF LOCAL DEVELOPMENT

Summary

Every process should be describe in certain social and economic space which has specific development factors. In new economy very often describe as a knowledge-based economy or net economy one can observe dematerialization existing development determinants. To win competition especially in global world spatial units (local authorities and actors) should put more attention to identify and strength its endogenous potential.

Translated by Małgorzata Rogowska